

ויעיד עליו יודע תעלומות

ari.kahn@biu.ac.il

הרב ארי דוד קאהן

1. ספר החינוך מצוה שיא

שיא. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון בתשרי: ...
ומשךשי מצות המועד הזה, שהיה מסדדי האל על ברואי לקדקד אותם ולראות מעשיהם יום אחד בכל שנה ושנה כדי שלא יתרבו העונות כל כך ויהיה מקום לכפרה, והוא רב חסד מטה כלפי חסד, וכינון שהם מועטים מעביר עליהן. ואם אולי יש בהם עונות שצריכין מרוק נפרע מהן מעט מעט. וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז ד, א) אהבו נפרע ממנו מעט מעט. ואם לא יפקדם עד זמן רב יתרבו כל כך עד שיתחזק העולם כמעט כלנה חלילה:

2. רמב"ם הלכות תשובה

מצות עשה אחת, והיא שישוב החוטא מחטאו לפני ה', ויתודה.

3. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב

א – אי זו היא תשובה גמורה? זה שבה לזו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשות, ופרש ולא עשה, מפני התשובה, לא מיראה ולא מפשולון פח. כיצד? הרי שבה על אשה בעברה, ולאחר זמן נתחד עמה, והוא עומד באהבתו בה, ובכח גופו, ובמדינה שעבר בה, ופרש ולא עבר – זה הוא בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אומר: "ויזכר את בוראיה בימי בחורתי" (קהלת יב, א).

ואם לא שבה אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה – אף על פי שאינה תשובה מעלה, מועלת היא לו, ובעל תשובה הוא. אפלו עבר כל ימיו, ועשה תשובה ביום מיתתו, ומת בתשובתו – כל עוונותיו נמחלין, שנאמר: "עד אשר לא תחשף השמש" (שם יב, ב), שהוא יום המיתה; מפלל שאם זכר בוראו ושב קדם שימות – נסלח לו.

ב – ומה היא התשובה? הוא שיעזב החוטא חטאו, ויסירונו ממחשבתו, ויגמר בלבו שלא יעשהו עוד, שנאמר: "יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתי" (ישעיה נה, ז). וכן יתנחם על שעבר, שנאמר: "פי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הנדעי ספקתי על גר" (ירמיה לא, יח). ויעיד עליו יודע תעלומות³ שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר: "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידנו, אשר בה ירחם יתום"⁴

1 ישעיהו פרק נה, ו-ח

(ו) דרשו ה' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: (ז) יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתי וישב אליה' וירחמהו ואל-אלהינו כייננה לסלוח: (ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי גאם ה':

2 ירמיהו פרק לא, יז-יט

(יז) שמוע שמעתי אפרים מתגודד יסרתני ואוסר פעגל לא למד השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי: (יח) כיי-אחרי שובי נחמתי ואחרי הנדעי ספקתי על-גרה בשתי וגם-נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: (יט) הבו יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כיימדי דברי בו זכר אזכרנו עוד עליכן המו מעל לו רחם ארחמנו נאם-ה':

3 תהלים פרק מד, א-כו

(א) למנצח לבני-קרח משקיל: ... (כא) אם-שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: (כב) הלא אלהים יתקרא-זאת כיי-הוא ידע תעלמות לב: (כג) כיי-עליה הרגנו כלי-היום ונחשבנו כצאן טבחה: (כד) עורהו למה תישון אדני הקליצה אל-תנוח לנצח: (כה) למה פגית מסתיר תשפח ענינו ולחצנו: (כו) כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטגנו: (כז) רומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך:

4 הושע פרק יד, ב-ח

(ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונה: (ג) קחו עמכם דברים ושובו אליה' אמרו אליו פל-תשא עון וקח-טוב ונשלמה פרים שפתינו: (ד) אשורו לא יושיענו על-סוס לא נרכב ולא-נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר-בה ירחם יתום: (ה) ארפא משובתם אהבם נדבה כי שבה אפי ממנו: (ו) אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וגו שרשיו

(הושע יד, ד). וְצָרִיף לְהַתְּנִדּוֹת בְּשִׁפְתָיו, וְלוֹמַר עֲנִיבוֹת אֵלֶיךָ שֶׁגָּמַר בְּלִבּוֹ.
ג כָּל הַמְּתַנַּדָּה בְּדָבָרִים וְלֹא גָמַר בְּלִבּוֹ לְעֵזֹב - הָרִי זֶה דּוֹמֶה לְטוֹבֵל וְשָׂרִץ בְּיָדוֹ, שְׂאִין הַטְּבִילָה מוֹעֵלֶת עַד שֶׁיִּשְׁלִיךְ הַשָּׂרִץ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וּמִוֹדָה וְעֹזֵב יִרְחָם" (משלי כח, יג). וְצָרִיף לְפָרֵט אֶת הַחֲטָא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲנִי חֲטָא הָעַם הַזֶּה חֲטָאָה גְּדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב" (שמות לב, לא).

4. רמב"ם הלכות תשובה פרק א הלכה א

כָּל מִצְוֹת שֶׁבְּתוֹרָה בֵּין עֲשֵׂה בֵּין לֹא תַעֲשֶׂה אִם עֵבֵר אָדָם עַל אַחַת מֵהֶן בֵּין בְּנִדּוֹן בֵּין בְּשִׁנְיָהּ כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיָשׁוּב מִחֲטָאוֹ חַיֵּב לְהַתְּנִדּוֹת לְפָנָי הָאֵל בְּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּאֱמַר אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ נְגוּף (במדבר ה'ו'), וְהַתְּנִדּוֹ אֶת חֲטָאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ (במדבר ה'ז'), זֶה וְדוּי דְּבָרִים. וְדוּי זֶה מִצְוַת עֲשֵׂה. כִּי צִדַּק מְתַנַּדִּין. אוֹמֵר אֲנִי הַשֵּׁם חֲטָאתִי עֲוִיתִי פְּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ וְעֲשִׂיתִי כִּף נֶכֶף וְהָרִי נִתְמַתִּי וּבִשְׂמִי בְּמַעֲשֵׂי וְלְעוֹלָם אֵינִי חוֹזֵר לְדָבָר זֶה. וְזֶהוּ עֲקָרוֹ שֶׁל וְדוּי. וְכָל הַמְּרָבָה לְהַתְּנִדּוֹת וּמֵאָרִיף בְּעֵנִין זֶה הָרִי זֶה מְשַׁבַּח. וְכֵן בְּעֲלֵי חֲטָאוֹת וְאֲשֵׁמוֹת בְּעַת שֶׁמְבִיאִין קְרִבּוֹתֵיהֶן עַל שִׁגְגָתָן אוֹ עַל זְדוּנָן אֵין מִתְּכַפֵּר לָהֶן בְּקִרְבָנָם עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְנַדְּו וְדוּי דְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמַר וְהַתְּנִדָּה אֲשֶׁר חֲטָא עָלֶיךָ (ויקרא ה'ה'). וְכֵן כָּל מְחִיבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין וּמְחִיבֵי מִלְּקוֹת אֵין מִתְּכַפֵּר לָהֶן בְּמִיתָתָן אוֹ בְּלִקְוֹתָן עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְנַדְּו. וְכֵן הַחֹבֵל בְּחֻבְרוֹ וְהַמְזִיק מְמוֹנּוֹ אִף עַל פִּי שֶׁשָּׁלַם לוֹ מֵה שֶׁהוּא חַיֵּב לוֹ אֵינוֹ מִתְּכַפֵּר עַד שֶׁיִּתְנַדְּו וְיָשׁוּב מְלַעֲשׂוֹת כְּזֶה לְעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר מִכָּל חֲטָאת הָאָדָם (במדבר ה'ו'):

5. להם משנה הלכות תשובה פרק ב הלכה ב

[ב] ומה היא התשובה שיעזוב החוטא וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות וכו'. וא"ת איך הקדוש ברוך הוא יעיד עליו כך וכי לא נשארה הבחירה בידו והרי אמרו הן בקדושיהו לא יאמין. ויש לומר דפירושו כך שבשעה שהוא עושה תשובה צריך שיקבל עליו לעד להשי"ת שלא ישוב לזה החטא לעולם והוא על דרך ואעידה לי את השמים ואת הארץ שמקבל עליו לעדים לשמים ולא יאמר ויהארה שהביא היא כך כיון שהכתוב אמר כל תשא עון וקח טוב הרי כיון שאנו אומרים לו שלא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו הרי אנו מקבלים אותו לעד על ככה:

6. נחלת יעקב נ"ד ורמב"ם הרב יעקב בן יעקב משה לורברבוים 1770 - 1832

רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ב, וז"ל עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב עוד לזה החטא כלל. ותמהו כולם ע"ז (ע"ל לח"מ שם) הלא הבחירה חפשית. ולפענ"ד נראה פשוט, כי האדם מקודם עשותו העבירה הוא שוה בבחירתו לטוב או לרע, אבל אחר עשותו החטא שורה עליו רוח טומאה ומלפפתו עד שמחטיאו שנית. ולזה הגדולה שבתשובות באותו מקום באותו אבר באותה אשה וכו'. ולזה אמר שישוּב כ"כ עד שיעיד עליו יודע תעלומות, פ"ל שכבר סר החטא מדעתו עד שמכח העבירה לא ישוב עליו, רק הוא בבחירה שוה כמקודם. וזה ג"כ כוונת הש"ס (יומא פו ב) בהתשובה "באותו מקום" - לא חס ושלום שיתייחד עם אותה אשה, כי ח"ו לא הותר יחוד לבעל תשובה, רק כוונתם שישוּב כ"כ עד גדר שאלו ה' בא לידו חטא כזה לא ה' עושיהו. ולזה מוזכר בספר חסידים שפעם אחד הורה חסיד אחד לחוטא לעשות תשובה הנזכרת "באותו מקום" ונכשל בזה - מטעם דלאו דינא קאמר, דלא הותר יחוד לבעלי תשובה כנ"ל, רק כוונתו על דרך שכתבתי. כנ"ל ברור ונכון:

7. בית יצחק - דרוש לערב יום הכיפורים ר' יצחק ב"ר ניסן רייטבארד ווילנא

ושמעתי מהרב הג' הדרשן וכו' מו"ה ר' אשר נ"י מו"צ בשניפשאק שאמר, איתא ביומא (פ"ו ע"ב) תְּנּוּ רַבָּנִין: עֲבִירוֹת שֶׁהַתְּנִדָּה עָלֶיְהֶן יוֹם הַכְּפוּרִים זֶה, לֹא יִתְנַדְּו עָלֶיְהֶן יוֹם הַכְּפוּרִים אַחֵר. וְאִם שָׁנָה בָּהֶן — צָרִיף לְהַתְּנִדּוֹת יוֹם הַכְּפוּרִים אַחֵר. (וְאִם לֹא שָׁנָה בָּהֶן, וְחֹזֵר וְהַתְּנִדָּה — עָלֶיְהֶן עָלֶיךָ הַכְּתוּב אוֹמֵר: "כְּכֹלֵב שָׁב עַל קִיאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאֹנְלָתוֹ"). וְקִשָּׁה מֵה צָרִיךְ הַגְּמֵרָא לומר, וְאִם שָׁנָה

פְּלִבְנָדוֹ: (ז) גִּלְכּוֹ וְנִקְוֹמֵי וִיקֵי כַּזֵּית הַדָּוָר וְרִיחֵם לוֹ פְּלִבְנָדוֹ: (ח) יִשְׁבֵּל יִשְׁבֵּי בְּצִלּוֹ יִסְתִּי דְגָו וְיִפְרָחוּ כַּגֶּפֶן זָכְרוּ כְּגִזוֹ לְבָנָדוֹ: ס

בהן צריך להתודות יום הכיפורים אחר, וכי תעלה על דעתך לומר, דהתשובה תועיל על להבא, הלא תשובה אינו מועיל רק על העבר, על מה שחטא כבר, ולא על להבא, שיוכל לחטוא עוד, אתמהה: אך כוונת הגמרא הוא כן אמר הרב הנ"ל, דאיתא ברמב"ם הלכות תשובה (פרק ב, הלכה ב'), וז"ל מה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשה עוד וכו', עד ויעיד עליו יודע תעלומות, שלא ישוב לזה החטא לעולם ע"כ ע"ש, וזהו כוונת הגמרא, ואם שנה בהן הרי אגלאי מלתא למפרע, דתשובתו לא היתה תשובה מעליא, לזאת צריך להתודות שנית ביום הכיפורים אחר על אותו החטא עצמו, אחרי דעוד לא עשה תשובה גמורה על זה ביום הכיפורים העבר ואין צריך לומר דיעשה תשובה על חטא החדש שעשה (א"ה שמעתי דבר זה מהרב ר' אשר הנ"ל אך אחר כך מצאתי זאת בספר דעת קדושים להרב הגאון הגדול וכו' מו"ה ר' רפאל הכהן זללה"ה אשר היה אב"ד דק"ק המבורג):

ולפי זה אמר הרב הנ"ל, יוכל היות, דאדם שחי שבעים שנה או שמונים שנה ויותר, ובכל יום הכיפורים עשה תשובה, ובכל זאת הוא נשאר בלא תשובה, אחרי ששנה באולתו אחר יום הכיפורים, לזאת אנו צריכין לפשפש במעשינו, אולי ח"ו גם אנחנו ממין האנשים האלו, ונשוב לה' באמת ובלב שלם לחיותנו כהיום הזה, ואף אם עברו עלינו כמה יום הכיפורים בעובר ושכ, בכל זאת לא ניאש, ובכל מאמצי כחנו נתחזק לשוב אל ה', וה' יעזרנו דהבא לטהר מסייעין אותנו, ...

8. עבודת המלך הלכות תשובה פרק ב הלכה ב

... וכבר ראיתי להרב אור ישראל ז"ל בקונטרס כוכבי אור שעמד על סדר דברי רבנו שמנה עזיבת החטא וקבלה על להבא ואח"כ כתב וכן יתנחם על שעבר שהוא החרטה ואח"כ כתב ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שזה שייך לגדר הקבלה להבא. ואין סדר למשנה זו שהרי צריך היה לכתוב ויעיד עליו יודע תעלומות אחר ויגמור בלבו שלא יעשה עוד, וכתב הרב ז"ל בזה דברים של טעם, כי באמת רגש החרטה הוא חלש אצל בני האדם על רוע מעשיהם באשר חסרה להם ההכרה מגדל הרעה שעשו, ומה גם אחרי ששנו בחטא ונעשה להם כהיתר, בודאי שרגש החרטה על המעשה יקהה מאד וכל עוד שלא יעזוב האדם לגמרי את חטאיו ויתרגל להטיב הרבה, לא יבא בלבבו רגש החרטה הראוי למעשיו והרי הדבר ברור כי הקבלה להבא יש לה יחס ישר עם החרטה שכל מה שהחרטה תהיה יותר מוצקה תהיה הקבלה תקיפה ביותר, והחרטה לא תוכל להיות כל זמן שלא יתרגל הרבה בעשית הטובה, וא"כ כיון דהצריך רבנו שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה לעולם, ועדות כזאת בלתי אפשרית אם לא שתהיה כבר אצלו החרטה באופן הראוי לכן כתב רבנו קודם וכן יתנחם ר"ל דבעינן שהחרטה תהיה קודם שיעיד עליו יודע תעלומות דבלא החרטה עדות זו בלתי אפשרית.

9. ספר אור ישראל - כוכבי אור אות ז הרב ישראל סלנטר

הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' תשובה כתב וזה לשונו. ומה היא התשובה. הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו. ויגמור בלבו שלא יעשה עוד. שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו'. וכן יתנחם על שעבר. שנאמר כי אחרי שובי נחמתי. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר כו' עכ"ל ע"ש. ולפי מושכל ראשון אין סדר דבריו מדוקדקין. שהרי הוא חושב בכאן שני עקרי התשובה. והם הקבלה על להבא. וכן החרטה על העבר. והנה מה שכתב ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. זהו שייך ליסוד הקבלה כמובן. ולפ"ז למה הכניס החרטה באמצע. בין מש"כ ויגמור בלבו כו'. לבין מש"כ ויעיד עליו יודע תעלומות כו'. ולפי הענין היה לו לכתוב. ומה היא התשובה כו'. ויגמור בלבו שלא יעשה עוד. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. וכן יתנחם על שעבר כו':

הנה שני יסודי עקרי התשובה. והם הקבלה על להבא והחרטה על העבר. לפי השקפה ראשונה הדעת נותן. כי רוח אחד להם ויתאימו יחד בד בבד. כי מי שמקבל עליו לעזוב דרכו הרע על להבא. בטח הוא מתחרט על העבר. וכן להיפך כמובן. וע"כ ראוי להיות כי כפי ערך תוקף ההסכמה והקבלה בלב על להבא. לבל יוסיף לעשות עוד הרע בעיני ה'. כן יהיה עוזו ואומץ החרטה על העבר. על מה שחטא נגד ה' ית"ש. וביותר הדעת נותן כי יש יתרון לחרטה על הקבלה. כי יהיה נקל יותר להתחרט

על העבר על מה שחטא. מלקבל עליו על להבא שלא יוסיף לחטוא עוד. כי הקבלה על העתיד תגביל עם מלחמה חזקה נגד היצר. לא כן החטאים שכבר חלפו ואינם. וכבר פסק מהם כח התאוה. בקל יניעוהו לבבו להתחרט עליהם. הוא מה שאמרו חז"ל רשעים מלאים חרטות. כי לאחר עשותם המזימתה. יתנחמו על מעשיהם. ובכן הדעת נותן כי מי שמקבל עליו להטיב את פעלו לעתיד. בודאי עוד יותר הוא מתחרט על העבר:

ולתמהון לבב. הנה הנסיון יורנו ההיפך. כי החרטה על העבר כבד הרבה יותר לפני האדם. מהקבלה על להבא. וכמה יראי אלקים מבקשי רצון ה' ית"ש. אשר בימים הנוראים יתנו אל לבם. להטיב את מעשיהם. ומקבלים על עצמם להנזר מכמה עבירות אשר נכשלים בהם. וכן להיות זריזים בקיום המצות אשר נרפים מהם נרפים. ובכ"ז יודעים בנפשם כי לא ירגישו בערך זה חרטה על העבר. או כי לא ירגישו חרטה כלל. כי החרטה בהכרח תפעול על החושים. וכמו שהוא בתהלוכות דרכי התבל. כי מי שהוא מתחרט על איזה דבר שעשה בבלי דעת. וסבב לו בעצמו רעה רבה. הנה אחרי נחם על מעשיהו. תהיה החרטה ניכרת בו בפניו וכל תנועותיו. כי לא יוכל להסיח מלבו דאגתו ועצבונו. ויהיה כאיש נדהם. גם בשכבו על משכבו לא יוכל לישן. ככה עוד ביותר ראוי להיות החרטה על עון. והנה האדם יודע בנפשו. כי לא ירגיש דאגה ויגון בלבבו על החטאים שעברו ולא ידריכוהו מנוחה. אף כי יקבל עליו על להבא לשמור ולעשות:...

אכן החרטה הגמורה לא תבא להאדם בנקל. כי אם אחרי יעזוב את דרכו. ברבות הימים ויחלופו עתים. שיהיה בזהירות נוראה מאוד. שלא יבא לידי החטאים שכבר נלכד בהם. ויעמול הרבה ביראה חכמה ומוסר. יראת העונש ויראת הרוממות. וכן שארי חשבונות מחשבון הנפש. להשיב אליו שבות חומר העון. הנה לאט לאט תפשוט את צורת ההיתר מעליה. וכאשר חומר העון תשיב אל קדמת נעוריה. שתהיה אליו על משקל פעם ראשונה כמי שלא חטא מעולם. אז תחל לפעם בקרבו רוח החרטה בכל תוקף ועוז. על אשר נואל ואשר חטא. וככל אשר יוסיף דעת. להבין ולהשכיל גודל האשמה של חטא ועון. וכמה רבה הרעה להמרות רצון ממה"מ הקב"ה. כן יוסיף מכאוב של החרטה והדאגה:

ומעתה יתבאר דברי הרמב"ם הנ"ל. כי הנה מש"כ ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. לכאורה יפלא מאוד. כי הנה משמעות דבריו הוא. כי אם ישוב בשום פעם לזה החטא אין זה תשובה. וזה תימה כי לפי המקובל הנה מי שעושה תשובה גמורה. כל עונותיו נמחלין לו. ואם אח"כ ישוב לחטוא הוא כמי שחוטא מחדש. והראשונות שכבר נמחלו לו לא תזכרנה עוד. וא"כ מה שהקב"ה יודע עתידות שישוב בשום פעם לזה החטא לא ירע ולא ישחית בקדש את התשובה הגמורה:...

ועם זה יובן דברי הרמב"ם ז"ל. כי מש"כ ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. הכונה הוא רק עפ"י ידיעה שכלית. והיינו שיהיה תוקף התשובה כ"כ מה שיגמור בלבו שלא יחטא. עד כי יעיד עליו יודע תעלומות הבוחן לבבות. כי לפי ערך התשובה עפ"י דרכי השכל לא ישוב לזה החטא לעולם. ואם התשובה גמורה כ"כ עד שיעיד עליו היודע תעלומות כנ"ל. אף אם הקב"ה יודע בידיעה החלטית מה שעתידי להיות. כי סוף סוף ישוב להיות חוטא. בכ"ז לא ירע בקדש. ולא ישחית את תשובתו הקדומה:

ומעתה גם סדר דברי הרמב"ם מדוקדקין. כי הנה הידיעה במהות תוקף התשובה. לדון עפ"י דרכי השכל. אם מה שגומר בלבו שלא יחטא עוד יהיה דבר המתקיים או לא. הנה מהקבלה לבד אין לשפוט מאומה. כי בקל יתעורר האדם להטיב את דרכו. ולזאת אף אם יקבל עליו בלב תמים ונפש חפיצה להנזר מכל חטא ועון. בכ"ז כל זמן שלא ירגיש בלבבו חרטה גמורה על העבר. לאות הוא כי עוד אינו מכיר ערך אשמת החטא כמה היא רבה. ועוד היא דומה בעיניו כהיתר. ובכן יוכל להיות כי הקבלה לא יהיה דבר המתקיים. כי מהר יהיה נפתה ליצרו. וישוב על קיאו. יען כי עצם העון הוא קל בעיניו. ואינו נרתע ונפחד מעבירה:

10. רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת נדרים דף ח עמוד ב

כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' תשובה (הל"ב) ז"ל ומה היא התשובה ... שגמר בלבו עכ"ל. ובלחם משנה שם העיר ... ועולה השאלה לשם איזו תכלית צריך השב לקחת לו את הקדוש ברוך הוא לעד כשמקבל על עצמו שלא ישוב לזה החטא לעולם, למה לא תספיק קבלה בעלמא בינו לבין עצמו. והנה הגמ' ביומא (לז א) לומדת מגזה"כ שחייב הכ"ג ביוה"כ להזכיר את השם בוידויו כדי לקיים מצות כפרת דברים כדין. וכנראה שלרמב"ם הוא המקור לכל וודוי תשובה שחייבין להזכיר בו את השם. וכן קבע בפ"א מהל' תשובה (הל"א) ז"ל כי צד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך וכו'. אמנם לדעתו הזכרת השם אינה דיבור בעלמא אלא שהשב ממנה את הקדוש ברוך הוא להיות לו לעד בשעת התשובה. ובהתאם לכך כתב בראש הל' תשובה וז"ל מצות עשה אחת והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה עכ"ל, ואף שם בהל"א כתב וז"ל כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא עכ"ל, הקדוש ברוך הוא כביכול הוא העד בדבר כי שב לפניו באמת. ולכאורה כל הענין תמוה... אך עלינו להתבונן למה זקוקה תשובת החוטא לשבועה. ונראה להסביר את הענין ע"פ היסוד הידוע שלכל איש ואיש מבני ישראל יש שתי קדושות: קדושת אבות הבאה לו מורשה מדור דור, וקדושה משלו. וכן פירש רש"י את הפסוק (דברים י"ד, ב) "כי עם קדוש אתה לה' אלוקיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה", וז"ל רש"י שם כי עם קדוש אתה - קדושת עצמך מאבותיך - ועוד ובך בחר ה' עכ"ל, כלומר שתי קדושות הן: אחת קדושת עצמך מאבותיך שהגיעה לך בירושה; ושנית, ובך בחר ה', ר"ל לכל בן ישראל יש לו קדושה משלו.

שתי הקדושות הללו הושרשו בשתי כריתות הברית שבין הי"ת ועמו ישראל. כריתת הברית בחורב בשעת מתן תורה (פרשת יתרו ומשפטים) היא ברית אבות שע"י נתקדש הדור ההוא ואותה הקדושה עוברת בירושה מדור לדור. ואילו הברית הכתובה בפרשת נצבים לא נכרתה עם אותו הדור בלבד אלא אף עם כל דור ודור עצמן ועם כל איש ואיש מישראל בעצמו עד סוף כל הדורות ככתוב (דברים כ"ט, י"ג - י"ד) "ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת, כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום".

מקור קדושת ישראל הוא בכריתת הברית, ועקב החטא וחילול הברית נפגמה הקדושה שניתנה לו מחמת הברית. אמנם בנוגע לקדושת האבות הנעוצה בברית המסורה לכלל ישראל מכח האבות אין כח ליחיד לפוגמה ולבטלה. אולם הקדושה האישית בה נתקדש היהודי מכח הברית עם כל יחיד ויחיד מותנה בניהוג של היחיד. כאשר הוא חוטא הרי פוגם הוא באותה הקדושה התלויה בברית זו, וכיחיד הוא מנתק את עצמו מהברית הזו וחלק זה של קדושת ישראל שלו מתחלל. בהתאם לכך מזקיק הרמב"ם את בעל התשובה לכרות ברית חדשה עם הקדוש ברוך הוא על המצוות באמצעות התחייבות הגברא בשבועה - התחייבות שיש בה מעין כריתת ברית. ככה מקדשת התשובה את השב בקידוש מיוחד ובקדושה עצמית חדשה. בכך מוסבר הצורך לשוב לפני האל ברוך הוא דוקא כי הקדוש ברוך הוא הוא שמקדשו. כריתת ברית עם בורא העולם טעונה מעמד שני בעלי הברית - האדם עם הקדוש ברוך הוא. אין שלוחים בכריתת ברית; גם האדם וגם בורא העולם חייבים להיותם נוכחים. וכריתת ברית אף מחייבת התחייבות שלמה - התחייבות בשבועה.

לאור זה מובנת הברייתא בסוף מגילה (לא ב): עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין קללות וכו' ושבמשנה תורה קודם ראש השנה. ושאל רבינו נסים גאון, לפי"ז היינו צריכים לקרוא בפרשת כי תבוא ולמה אנו קוראים דוקא בפרשת נצבים, קושי זה מתיישב בכך שכריתת הברית ב"כי תבוא" אינה נוגעת לתשובה בעשרת ימי התשובה שכן הברית ב"כי תבוא" היא המשך ברית סיני עם כלל ישראל והיא ברית אבות שהחוטא לעולם לא יאבד. חטאיו של החוטא פגמו בברית היחיד שבפרשת נצבים ולנוכח חידושה שואף האדם בעשרת ימי התשובה שבין ר"ה ויום הכפורים, לפיכך קוראים דוקא מאותה הברית שנכרתה עם כל יחיד ויחיד בפרשת נצבים.

וע"פ הנ"ל מוסבר היטב מה שהובא למעלה (באות א') שכל אדם מישראל שהעירה אותו רוחו לחדש את הברית של התחייבות אישית לקיום המצוות בידו להשבע "לזרוזי נפשיה" ועם השבועה כורת

ברית חדשה עם הקדוש ברוך הוא מעין הברית שבפרשת נצבים. כריתת הברית האישית היא היסוד בין של מצות "ובשמו תשבע" בין של מצות התשובה כי על ידן מחדש הגברא את ברית המצוות האישית בינו לבין הקדוש ברוך הוא.

11. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו עמוד ב - משנה מסכת יומא פרק ח:ט

אמר רבי עקיבא, אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר, (יחזקאל לו) ונרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. ואומר, (ירמיה יז) מקנה ישראל יי, מה מקנה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל:

12. ספר שערי תשובה השער הראשון - אות ט

והנה מדרגות רבות לתשובה, ולפי המדרגות יתקרב האדם אל הקדוש - ברוך - הוא. ואמנם לכל תשובה תמצא סליחה, אף לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העונות פלא היו, זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר. וכן כתוב (תהלים לב, ב) אשרי - אדם לא יחשב יי לו עון ואין ברוחו רמיה. וכענין הפגד הצריך כבוס, פי המעט מן הכבוס יועיל בו להעביר הגעל ממנו, אף לפי רב הכבוס יתלבן. וכן כתוב (שם נא, ד) הרב כבסני מעוני. והכבס הנפש מן העון, כפי אשר תכבס את לבה, שנאמר (ירמיה ד, יד) כבסי מרעה לבך ורושלים. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ע"ז יט, א) אשרי - איש ירא את - יי (תהלים קיב, א), בעודו איש. רוצה לומר, פי תשובת האדם המעלה, בימי בחורותיו, בעוד כוחו עליו ויתגבר על יצרו. אכן כל תשובה מועילה, כמו שנאמר (שם ז, ג) תשב אנוש עד - נפא ותאמר שובו בני - אדם. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א) עד דקדוכה של נפש:

13. שמות (פרשת כי תשא) פרק לד פסוק א - ח

(א) ויאמר ה' אל-משה פסל-לך שני-לחת אבנים פראשגים וכתבתי עליהן הלוחות את-הדברים אשר דיברתי ע-ל-הלחת הראשונים אשר שברתי: (ב) והנה נכון לברך ועלית בברך אל-הר סיני ונצבת לי שם על-ראש ההר: (ג) ואיש לא-יעלה עמך וגם-איש אל-יבא בכל-ההר גם-הצאן והבקר אל-ירעו אל-מול החר ההוא: (ד) ויפסל שני-לחת אבנים פראשגים וישפם משה בברך ויעל אל-הר סיני כאשר צוה ה' אתו וינקה בידו שני לחת אבנים: (ה) ויגרד ה' בעניו ויתמצב עמו שם ויקרא בשם ה': (ו) ויעבר ה' על-פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב-חסד ואמת: (ז) נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע ותטאה ונקה לא ינקה פקדו עון אבות על-בנים ועל-בני בנים על-שלישים ועל-רבעים: (ח) וימחר משה ויקד ארצה וישתחו:

14. רש"י שמות (פרשת כי תשא) פרק לד

ה' ה' - מדת רחמים היא, אחת קדם שיחטא, ואחת אחר שיחטא וישוב (ראש השנה י"ז):
(ונקה לא ינקה) נקה לא ינקה - לפי פשוטו משמע שאינו מותר על העון לגמרי, אלא נפרע ממנו מעט מעט, ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פ"ו):

15. ויקרא (פרשת אחרי מות) פרק טז פסוק כט - ל

(כט) והיתה לכם לחקת עולם בתדוש השביעי בעשור לחדש תענו את-נפשתיכם וכל-מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם: (ל) כיי-ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו:

16. ספר שערי תשובה - שער ראשון אות י

עפה נבאר עקרי התשובה: העקר הראשון:
החריטה. בין לבבו פי רע ומר עזבו את השם, וישיב אל לבו כי יש עונש ונקם ושלם על העון, כענין שנאמר (דברים לב, לה) לי נקם ושלם, ונאמר (איוב יט, כט) גורו לכם מפני - חרב פי חמה עונות חרב. ויתחרט על מעשיו הרעים ויאמר בלבבו, מה עשיתי, איה לא הנה פחד אלהים לנגד עיני, ולא יגרתי מתוכחות על עון ומן השפטים הרעים, פי רבים מכאובים לרשע, לא חמלתי על גופי, ולא חסה עיני עליו משחתו מפני הנאת רגע אחד, ונמשלתי לאיש שייגזול ויחמוס ויאכל וישבע, ויודע פי אחרי אכלו ואחרי שתו יגרס השופט בתחצין שניו, כענין שנאמר (משלי כ, יז) ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא -

פיהו חֲצִץ. וְרָעָה מִזֹּאת, כִּי הָיִיתִי עַל הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה אֲכֹזֵרִי, וְנִטְמָאָה בְּגִלּוּלֵי יִצְרָי, וּמָה הוֹעִילָה בְּכָל קִנְיָנֶיהָ אִם רָעָה בְּעֵינַי אֲדוֹנֶיהָ, וְאִיךְ הִחַלְפָתִי בְּעוֹלָם חוֹלְף עוֹלָם עוֹמֵד לְעַד לְעוֹלָם, אִיךְ נִמְשַׁלְתִּי בְּבִהְמוֹת נְדָמִיתִי וְהִלְכָתִי אַחֲרֵי יִצְרָי כְּסוֹס פְּרָד אֵין הִבִּין וְתַעֲיִיתִי מִדְּרָךְ הַשְּׂכָל. וְהִנֵּה הַבּוֹרָא נֹפֵחַ בְּאַפִּי נִשְׁמַת - חַיִּים חֲכָמַת לֵב וְטוֹבַת שְׂכָל לְהַפְּיֵרוֹ וְלִירְאָה מִלְּפָנָיו וְלִמְשׁוֹל בְּגוֹף וְכָל תּוֹלְדוֹתָיו, כְּאֲשֶׁר הַמְּשִׁילָה עַל שְׂאֵר בְּעַלֵּי - חַיִּים שְׂאֵינָם מְדַבְּרִים, מֵאֲשֶׁר יְקָרָה בְּעֵינָיו נִכְבְּדָה, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר בְּעֵבוֹר זֹאת נִבְרָאתִי וַיְהִי בִּי הַפֶּה מְזֵה, לְמָה לִּי חַיִּים, כְּעֵנֶן שְׂנֵאָמֵר (משלי כא, טז) אֲדָם תּוֹעָה מִדְּרָךְ הַשְּׂכָל בְּקִהְלָה רְפָאִים יָנוּחַ. וְעוֹד, כִּי כְּמִשְׁפֵּט הַבְּהֵמָה לֹא עֲשִׂיתִי, אֲבָל שְׂפֵלְתִי מִמֶּנָּה, כִּי יָדַע שׁוֹר קוֹנְהוֹ וְחִמּוֹר וְאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי וְלֹא הִתְבּוֹנְנִיתִי, וְשִׁלַּחְתִּי נִפְשִׁי לְחַפְּשֵׁי מֵאֲדוֹנֶיהָ. טַעַמְתִּי צוֹפִי, וְנִשְׁיִיתִי סוֹפִי, וְגִזְלִיתִי וְחִמְסִיתִי, וְעַל דָּל בּוֹסֶסְתִּי, וְלֹא זָכַרְתִּי יוֹם הַמָּוֶת אֲשֶׁר לֹא יִשְׁאִיר לִפְנֵי נִשְׁמָתִי בְּלִיתִי אִם גּוֹיִתִי וְאֲדָמְתִּי. וְהֵעֵנֶן הִזָּה אֲשֶׁר בְּאַרְבּוֹ, הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְרַמְיָה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (ירמיה ח, י) אֵין אִישׁ נִחַם עַל - רָעָתוֹ לֵאמֹר מָה עֲשִׂיתִי:

17. ספר שערי תשובה השער הראשון - אות יא העקר השני:

עֲזִיבַת - הַחֲטָא. כִּי יַעֲזוֹב דְּרָכָיו הָרָעִים וַיִּגְמֹר בְּכָל לִבּוֹ כִּי לֹא יוֹסִיף לְשׁוֹב בְּדְרָךְ הִזָּה עוֹד. וְאִם אֲנִי פֶּעַל, לֹא יוֹסִיף, כְּעֵנֶן שְׂנֵאָמֵר (יחזקאל לג, יא) שׁוֹבוּ שׁוֹבוּ מִדְּרָכֵיכֶם הָרָעִים, וְנֹאמֵר (ישעיה נה, ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכָיו: וְדַע, כִּי מִי אֲשֶׁר חֲטָא עַל דְּרָךְ מִקְרָה, כִּי הִתְאַוָּה תְּאַוָּה וַיִּחְזַק עָלָיו יִצְרוּ וַיִּתְקַפְּהוּ, וְלֹא נִחַלְצוּ רַעֲיוֹנָיו וְחוֹשָׁיו בְּפִגְעוֹ בּוֹ, וְלֹא מִהָרוּ לְגַעוֹר בְּיָם הַתְּאַוָּה וַיִּחָרַב, עַל כֵּן יִגְוֶרְהוּ הַיִּצָּר בְּחֻרְמָיו, וְנִפְל בְּמַכְמוֹרָיו, לְפִי שְׁעָתוֹ וְעָתוֹ, בְּהִיּוֹת רוּחַ הַיִּצָּר - רָע מְבַעְתּוֹ, וְלֹא מֵאֲשֶׁר חָפְצוֹ וְרָצוֹנוֹ לְמִצָּא עוֹנוֹ וְלַעֲשׂוֹת כְּמוֹהוֹ אַחֲרָיו זֹאת, רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הִזָּה, הַחֲרֻטָּה, וְלִשְׁיָם יְגוֹן בְּלָבוֹ עַל חֲטָאתוֹ וְלִהְיוֹת נֶפֶשׁ נַעֲנָה וּמְרָה כְּלַעֲנָה, אַחֲרֵי - כֵּן יוֹסִיף בְּכָל יוֹם יְרֵאת - הַשֵּׁם בְּנִפְשׁוֹ, וַיִּתֵּן חֶמֶת אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ בְּכָל עֵת, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה נֶכּוֹן לְבוֹ בְּטוֹחַ בְּשֵׁם, כִּי, אִם יוֹסִיף יַעֲבֹר - בּוֹ הַיִּצָּר וַיִּפְגְּשׁוּהוּ כְּפַעַם בְּפַעַם וּרְבָּה עָלָיו תְּאַוָּתוֹ כְּמִשְׁפֵּט הָרֵאשׁוֹן, לֹא יִהְיֶה נִפְתָּה לְבוֹ עָלָיו וַיַּעֲזוֹב דְּרָכּוֹ, כְּמוֹ שְׂנֵאָמֵר (משלי כח, יג) וּמוֹדָה וְעִזָּב יְרַחֵם, הַזִּכִּיר תְּחִלָּה וּמוֹדָה, עַל הַחֲרֻטָּה וְהוֹדוּי, וְאַחֵר - כֶּף וְעוֹזֵב...

וְדַע, כִּי מִי אֲשֶׁר חֲטָא עַל דְּרָךְ מִקְרָה, כִּי הִתְאַוָּה תְּאַוָּה וַיִּחְזַק עָלָיו יִצְרוּ וַיִּתְקַפְּהוּ, וְלֹא נִחַלְצוּ רַעֲיוֹנָיו וְחוֹשָׁיו בְּפִגְעוֹ בּוֹ, וְלֹא מִהָרוּ לְגַעוֹר בְּיָם הַתְּאַוָּה וַיִּחָרַב, עַל כֵּן יִגְוֶרְהוּ הַיִּצָּר בְּחֻרְמָיו, וְנִפְל בְּמַכְמוֹרָיו, לְפִי שְׁעָתוֹ וְעָתוֹ, בְּהִיּוֹת רוּחַ הַיִּצָּר - רָע מְבַעְתּוֹ, וְלֹא מֵאֲשֶׁר חָפְצוֹ וְרָצוֹנוֹ לְמִצָּא עוֹנוֹ וְלַעֲשׂוֹת כְּמוֹהוֹ אַחֲרָיו זֹאת, רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הִזָּה, הַחֲרֻטָּה, וְלִשְׁיָם יְגוֹן בְּלָבוֹ עַל חֲטָאתוֹ וְלִהְיוֹת נֶפֶשׁ נַעֲנָה וּמְרָה כְּלַעֲנָה, אַחֲרֵי - כֵּן יוֹסִיף בְּכָל יוֹם יְרֵאת - הַשֵּׁם בְּנִפְשׁוֹ, וַיִּתֵּן חֶמֶת אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ בְּכָל עֵת, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה נֶכּוֹן לְבוֹ בְּטוֹחַ בְּשֵׁם, כִּי, אִם יוֹסִיף יַעֲבֹר - בּוֹ הַיִּצָּר וַיִּפְגְּשׁוּהוּ כְּפַעַם בְּפַעַם וּרְבָּה עָלָיו תְּאַוָּתוֹ כְּמִשְׁפֵּט הָרֵאשׁוֹן, לֹא יִהְיֶה נִפְתָּה לְבוֹ עָלָיו וַיַּעֲזוֹב דְּרָכּוֹ, כְּמוֹ שְׂנֵאָמֵר (משלי כח, יג) וּמוֹדָה וְעִזָּב יְרַחֵם, הַזִּכִּיר תְּחִלָּה וּמוֹדָה, עַל הַחֲרֻטָּה וְהוֹדוּי, וְאַחֵר - כֶּף וְעוֹזֵב. **אֵד הָאִישׁ הַמְתַּיַּעֵב עַל דְּרָךְ לֹא טוֹב תְּמִיד,** וְגַבְרָה עַל חֲטָאָיו דוֹרָךְ בְּכָל יוֹם וְשׁוֹנָה בְּאַנְלָתוֹ, וְנִשְׁב בְּמַרוּצָתוֹ גַּם פְּעָמִים רַבּוֹת, וְכָל עֵת אוֹהֵב הָרַע, וּמְכַשׁוֹל עוֹנוֹ יִשִּׁים נֶכַח פְּנָיו, רָצוֹנִי לוֹמֵר, הַתְּאַוָּה וְהַיִּצָּר, וְחָפְצוֹ וּמִגְמָתוֹ, אֲשֶׁר לֹא יִבְצֹר מִמֶּנּוּ כֹּל אֲשֶׁר יִזַּם לַעֲשׂוֹת, רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הִזָּה, לְעִזּוֹב דְּרָכּוֹ וּמִחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה, וּלְהַסְפִּים לְקַיָּם וּלְקַבֵּל עָלָיו לְבַל יוֹסִיף לְחֲטָא, אַחֲרֵי - כֵּן יִתְחַרֵּט עַל עֲלִילוֹתָיו הַנִּשְׁחָתוֹת וַיִּשָּׁב אֶל הַשֵּׁם, כְּמוֹ שְׂנֵאָמֵר (ישעיה נה, ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֲנִי מִחְשַׁבְתִּי וַיִּשָּׁב אֶל - יְיָ וִירַחֲמֵהוּ. וְהַמְּשַׁל בְּזֵה, לְמִי שְׂאוּחַז הַשְּׂרָץ וּבֵא לְטָבוֹל וְלַהֲטָהָר, כִּי נִיחַת הַשְּׂרָץ תְּחִלָּה וְאַחֲרֵי - כֵּן יִטְבוֹל וַיִּטְהָר. וְכָל זְמַן שֶׁהַשְּׂרָץ בְּיָדוֹ, עוֹד טְמֵאתוֹ בּוֹ, וְאִין הַטְּבִילָה מוֹעִילָה. וְהִנֵּה עֲזִיבַת מִחְשַׁבַת הַחֲטָא הִיא הַשְּׁלִכַת הַשְּׂרָץ. וְהַחֲרֻטָּה מֵאֲשֶׁר חֲטָא וְהוֹדוּי וְהַתְּפִלָּה, בְּמַקּוֹם הַטְּבִילָה. וְהִנֵּה כִּי יְבֹאוּ יְסוּרִים וּמְכַאוּבִים עַל הָרָשָׁע אֲשֶׁר תְּמִיד כָּל זְמָמוֹ לְהַתְּהַלֵּךְ בְּאַשְׁמָיו, יִסָּר בְּתַחֲלָה, וַיִּשׁוֹב מִחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁב וַיִּזְכֵּר מַעֲבָדָיו מִיָּדָיו. וְהַמְּשַׁל בְּזֵה, לְעַגֵּל אֲשֶׁר יִכּוֹהוּ בְּמַלְמַד הַבְּקָר לְכַוֵּן תְּלָמִיו. כֵּן הַמְתַּיַּעֵב עַל דְּרָךְ לֹא טוֹבָה, יִקַּח הַמוֹסֵר תְּחִלָּה לְעִזּוֹב דְּרָכֵי - מוֹת לְלֶכֶת דְּרָךְ יִשָּׁר, כְּמוֹ שְׂנֵאָמֵר (ירמיה לא, יז) שְׂמוּעַ שְׂמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְּנוּדָד יִסְרַתְנִי וְאַנְסֵר כְּעַגֵּל לֹא לְמַד. וְעוֹד נֹאמֵר אַחֲרָיו (שם שם, יח)

פי - אֲחֵרֵי שׁוֹבֵי נִחְמָתִי. רוֹצֵה לֹמֵר, פִּי אֲחֵרֵי אֲשֶׁר יִסְרְתָנִי וְאֶנְסֵר וְשִׁבְתִּי מִדְרָפֵי הָרָעָה, נִחְמָתִי אֲחֵרֵי - כֵּן וְאֲתִקְרַט עַל מֵה שֶׁעָבַר מִדְבָרֵי עֲוֹנוֹתִי. וְהִנֵּה נִתְבָּאֵר לָךְ מִזֶּה פֶל הָעֲנִין אֲשֶׁר בְּאָרְנוּ:

18. מהר"ל חדושי אגדות - ראש השנה

ואח"כ אמר ונקה דהיינו שמנקה לשבים שהוא מנקה לגמרי לטהר אותם לגמרי מן החטא ולזכותן וזה נקרא ונקה, כי צריך לכל חטא לנקות אותו בתשובה. וקשה הרי כבר מנה במדות שם הויה לאחר שיחטא ויעשה תשובה, ויש לתרץ דתשובה דלעיל תשובה לגמרי וכאן איירי שעשה תשובה אבל לא עשה תשובה לגמרי, ומפני מדת טובו הקב"ה מוחל וסולח אליו ומנקה לו, וכן אמרו בפרק שבועת הדיינין (שבועות ל"ט א') ונקה לא ינקה אמר ר"א אי אפשר לומר ונקה שכבר כתוב לא ינקה ואי אפשר לומר שלא ינקה שכבר כתוב ונקה הא כיצד מנקה לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים ע"כ וכך פירוש י"ג מדות:

19. ספר פחד יצחק על יום הכפורים מאמר א

[א] כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. שיטת רבינו יונה כי הך לפני ה' תטהרו אינה הבטחה אלא מצוה מיוחדת של תשובה אשר זמנה יום הכפורים. ובודאי שראוי להתעורר על שינוי תיבה זו. שבמצות תשובה של כל השנה נצטוינו בלשון ושבבת ואילו במצות תשובה של יוה"כ נצטוינו בלשון תטהרו. והיה נראה מזה דמצות היום של תשובה משונה באמת ממצות תשובה של כל השנה, שבמצות היום של תשובה ההדגשה היא בעיקרה על הטהרה הבאה מתוך התשובה. וחילוק גדול יש בדבר. דזה לשונו של רבינו יונה בשער הראשון פיסקא ט': והנה מדרגות רבות לתשובה, ולפי המדרגות יתקרב האדם אל הקב"ה. ואמנם לכל תשובה תמצא סליחה. אך לא תטהר הנפש זולתי כאשר יטהר האדם את לבו כאשר יתבאר. וכענין הבגד הצריך כבוס. כי המעט מן הכיבוס יועיל להעביר הגעל ממנו, אך לפי רוב הכיבוס יתלבן, עכ"ל יעו"ש. ונמצא דאין לך שום תנועת הנפש בכיוון התשובה שלא יהיה בה משום העברת געל אע"פ שלא נתקיימו עיקרי התשובה, דע"ז כתב רבינו יונה דלכל תשובה תמצא סליחה. אך בנוגע לליבון הכתם דהיינו טהרת הנפש בזה לא תתהווה הטהרה כי אם בקיום כל עיקרי התשובה המעכבים בה. באופן דאף התנועה הכי זעירה בעסק התשובה נכללת היא במצות ושבבת, אבל מצות היום של תשובה יש לה שיעור למטה ותשובה כזו שאין בה אלא משום העברת געל ולא משום ליבון יצאה מכללה של מצות היום. ובודאי ששינוי זה בגדרה של המצוה מחייב שינוי הבנה בתכנה של המצוה.

[ד] שני שמות הוי' הנמצאים בראש השלש עשרה מדות נתבארו בחז"ל שהשם הראשון הוא לפני שיחטא האדם והשם השני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. ודבר זה צריך עיון טובא. דהרי ענין התשובה שייך הוא למדת ונקה שכך אמרו ז"ל מנקה הוא לשבים. ובא ע"ז הישוב במהר"ל כי השב על כל חטאיו ריצוי תשובתו נמשך ממדת שם הוי' השני. ואילו השב על מקצת חטאיו תשובתו מתקבלת בכחה של מדת ונקה.

[ו] ונתבאר לנו עומק כוונתו של המהר"ל כי מדת ונקה שפירושה היא מנקה לשבים היינו על מקצת חטאיו והא דאמרינן השם לאחר שיחטא בשב על כל חטאיו. היינו משום, דהיצירה החדשה של עולם התשובה בכחו של השם השני, אינה באה מתחילתה אלא באופן שלאחר התשובה מיהת יבוא הנברא למצב של קודם החטא מהר"ל דהא דאמרינן השם לאחר שיחטא הוא דוקא בשב על כל חטאיו. ובאמת בלי מדה נוספת של ונקה לא היה מקום לתשובה פרטית על חטאים מיוחדים והיינו זקוקים דוקא לתשובה כללית על כלליותה של הנפש. ולזה פועלת היא המדה של ונקה, שלאחר שנוצר ונתחדש עולם של תשובה בכחו של שם הוי', נמצא בו גם כח נקיון לתיקון פרטי על קלקול פרטי.

[יב] וחוזרים אנו בזה להתחלת הענין. שלפי שיטתו של רבינו יונה ישנה במצות היום של תשובה ביוה"כ הדגשה מיוחדת על הטהרה הבאה מתוך התשובה מה שלא נמצא דוגמתה במצות תשובה הכללית. והדגשה מיוחדת זו בודאי שנובעת היא מתוך תוכן מיוחד של חובת התשובה ביוה"כ כלפי חובת התשובה הכללית. והם הם הדברים שנתבארו בפרק זה. כי יש לו לעולם התשובה מתן תורה וקבלת תורה משלו. ועבודת היום בעסק התשובה ביוה"כ, מתייחסת היא למתן

תורה של אותו היום שבו ניתנו לוחות אחרונות אשר סוף ענינם הוא מתן תורה בצורה המיוחדת לעולם התשובה. ומכיון דעסק התשובה ביוה"כ אינו עומד לעצמו, אלא שהוא מצטרף למתן תורה של עיצומו של יום, לכן יש בו שיעור למטה ואין אנו אומרים בו כי גם כל שהוא של תשובה נכנס בכללו, מפני שהמקום אשר בו מצטרפת התשובה לקבלת התורה הוא דוקא בהטהרה שבה, ולכן יצאו מן הכלל כל אותן מדרגות התשובה שאינן אלא בגדר העברת הגעל ושלא הגיעו למדרגת ליבון. כי לפי הנראה כך פירש רבינו יונה בכוונת הכתוב "הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני". כי אף על פי שאנו אומרים כי לכל תשובה תמצא סליחה אין אנו אומרים כי לכל תשובה תמצא טהרה, ולכן בשעה שהמבוקש הוא טהרה מן החטא אז התנאי הוא דוקא "הרב כבסני", דהיינו שהענין מתחיל דוקא מריבוי הכיבוס, ויש לו שיעור למטה. ועיצומו של יום הכפורים שהוא יום סליחה ומחילה, מכל מקום חובת התשובה שבו היא חובת הטהרה דוקא, לפני ה' תטהרו.